

Kıbrıs Türklerinin Kökeni ve Sosyo-Kültürel Özellikleri The Origin And Socio-Cultural Characteristics Of Cyprus Turks Süleyman Özmen*

Öz: Bu çalışmada özellikle Kıbrıs Türklerinin kökeni, kültürel özellikleri ve Kıbrıs Adası'ndaki varlıkları ele alınmıştır. Adanın Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde yer alması, tarihin bilinen ilk devirlerinden itibaren Kıbrıs'ın önem kazanmasını ve bu önemin sürekli olmasını sağlamıştır. Jeolojik devirlerde bir çöküntü neticesinde Hatay bölgesinden ayrılıp bir ada haline gelen Kıbrıs'ın ilk sakinleri Anadolu'dan gelmişlerdir. 1571 yılına kadar olan dönemde Kıbrıs bölgedeki başat güçler arasında defalarca el değiştirmiştir. Adaya Osmanlı hâkimiyetinden önce de hem Mısır'dan hem de Anadolu'dan özellikle Karamanoğulları'nın hâkim oldukları Orta Anadolu topraklarından göçen Türkler olmuştur. 1571 yılından sonra yaklaşık 300 yılı aşkın bir süre Osmanlı yönetiminde kalan Kıbrıs Adası'ndaki Türk nüfusu 1878 senesinde adanın İngiliz hâkimiyetine bırakılmasıyla sistematik olarak azaltılmıştır. Bu sistematik nüfus azaltılmasıyla esasında Girit örneğinde olduğu gibi adadaki Türkler tamamen yok edilmeye ve ada Rumlaştırılmaya çalışılmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtıyla bu oyuna dur denilmiş ve Kıbrıs Türklerinin yaşama hakkı teminat altına alınmıştır. Bu çalışmada Akdeniz'de oldukça stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs adasında yaşayan Kıbrıs Türklerinin kökeni, kültürel özellikleri ve özellikle adanın Türk kimliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türk, İskân, Kültür, Kimlik.

Abstract: In this study, especially the origin, cultural features and assets of the Cyprus Turks are discussed. The presence of the island on the Egyptian and Eastern Mediterranean trade routes ensured that Cyprus became important from the earliest known times of history, and that this priority is constant. The first inhabitants of Cyprus came from Anatolia as a result of a collapse in the geological era and became an island after leaving the Hatay region. In the period up to 1571, Cyprus has repeatedly

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü, suleyman.ozmen@rumeli.edu.tr

changed hands by the dominant forces in the region. Before the Ottoman domination of the island, Turks migrated from both Egypt and Anatolia, especially from Central Anatolia, where Karamanoğulları ruled. After 1571, the Turkish population on the island of Cyprus, which remained under Ottoman rule for over 300 years, was systematically reduced in 1878 when the island was left to British domination. As a result of this systematic reduction of the population, the Turks on the island were tried to be completely destroyed and the island to be ruminated as it was in the case of Crete. The 1974 Cyprus Peace Operation called this game stop and the right to life of the Turkish Cypriots was guaranteed. This study will focus on the origin, cultural features of the Turkish Cypriots living in Cyprus, which is in a very strategic position in the Mediterranean and especially the Turkish identity of the island.

Keywords: Cyprus, Turk, Settlement, Culture, Identity.

Giriş

Türkçe’de Kıbrıs, Arapça’da “Kubrus” (Kubruş), Batı dillerinde “Cyprus”, “Cypre”, “Chy-pre”, “Gipros” ve “Cypren” olarak adlandırılan ada; Mısır ve Hitit kaynaklarında müşte-reken Alaşya (Alasya) şeklinde geçerken, Mısır kaynaklarında, ayrıca “Asi” kelimesiyle de ifade edilmektedir. Asurlular’da “Yatnana” veya “Ya”, İbraniler’de “Kittim” denilen Kıbrıs; “Kypros” olarak ilk defa Homeros’ta zikredilmektedir (Alasya, 1964: 17).

Kıbrıs hemen hemen her dönemde başat güçlerin ilgi alanı içerisinde olmuştur. Başat güçler arasında el değiştiren ada, 1571-1878 yılları arasında Osmanlı egemenliği altında kalmıştır. Bu süre içinde adaya yerleştirilen Türk nüfusunun kökeni zaman zaman merak konusu olmuştur. Zamanımıza ulaşmış ve bir kısmı aynen yayımlanmış Osmanlı resmi belgeleri, Kıbrıs Türklerinin meskeninin Anadolu yarımadasına dayan-dığını gözler önüne sermektedir. 1571 yılından önce de özellikle Venedik yönetimi zamanında, Türkler, adada küçük bir koloni halinde yaşamaktaydılar. O zamanlarda, hem Mısır’dan hem de Anadolu yarımadasından özellikle Karamanoğulları’nın hâkim olduk-ları Orta Anadolu topraklarından adaya göç etmiş Türkler olmuştur. Bunların bir kısmı politik diğer bir kısmı da ticari amaçlar için Kıbrıs adasını seçmişlerdi. Özellikle Kara-manoğulları’nın kendi aralarındaki iç siyasi mücadelelerinde ada önemli politik bir üs olmuştur. (Turan, 1998: 109)

Kıbrıs, Latinler özellikle Venedikliler için Levant’da önemli bir yer idi. Onlar hem politik hem de ticarî amaçlar için adayı kullanıyorlardı. Kutsal topraklara giden Avru-palı hacılar için ada, Avrupa ile Kudüs arasında önemli bir ara durak idi. (Jennigs, 1994: 84) Osmanlılar adayı ciddi olarak on beşinci yüzyılın sonlarında ilgilenmeye başladılar. İstanbul ve çevresinde hâkimiyetlerini sağlamlaştırdıktan sonra, Memlûkler ve Venediklilerle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirdikleri vakit, adanın kendi toprakları için ne denli bir tehlike arz ettiğinin farkına vardılar. (Erdoğan, 1993: 48, 50) Venedik ile Osmanlılar arasında yürürlükte olan bir sulh anlaşması olmasına rağmen, meşhur

Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvasıyla, Kıbrıs Adası'nın eskiden bir İslâm toprağı olduğu ve fethedildiği takdirde bütün İslâm dünyasına menfaat sağlayacağı düşüncesiyle, anlaşma tek taraflı olarak bozuldu. II. Sultan Selim'in saltanatı döneminde (24.9.1566 - 15.12.1574) Kıbrıs'ın savaş yoluyla ele geçirilmesi, Serdar-ı Ekrem Lala Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunun 1 Temmuz 1570 tarihinde Limasol civarına çıkartma yapması ile başlamış, Gazimağusa'nın alındığı 1 Ağustos 1571 tarihinde ise tamamlanmıştır. Neticede 1571 yılında ada Osmanlılarca zor bir mücadeleden sonra Venedikli-lerden fethedilmiştir. (İpşirli, 1989: 78) Savaş sonrası boş ve bakımsız kalan arazilerin işlenmesi için Anadolu'dan Kıbrıs'a sürgün fermanlarıyla nüfus göçürülürken, Kıbrıs'ta görevlendirilen devlet memurları da aileleriyle birlikte adaya gelip yerleşmişlerdir. Kıbrıs'a göçürülen zanaat erbabı kişiler genellikle kentlere yerleşmişlerdir.

1. 1571 Sonrasında Kıbrıs Adasında Türk İskânı

Kıbrıs'ın Osmanlı imparatorluk topraklarına katılması sonrasında yayınlanan ferman uyarınca, Lefkoşa, Kıbrıs beylerbeyinin ikametine açılmak suretiyle Osmanlı yönetiminin merkezi haline getirilmiştir. Bu fermanla, Lefkoşa'nın idari merkez haline dönüştürülmesi için önce imar edilmesinin gereği vurgulanırken, imar çalışmalarını yerinde izlemek ve yönlendirmek üzere beylerbeyinin Lefkoşa'da oturmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Verilen bu direktifle Beylerbeyi Lefkoşa'daki Lüzinyan Sarayı'na taşınmış ve ada sathında sürdürülen imar, iskân ve idari faaliyetler beylerbeyi tarafından buradan yönetilmeye başlanmıştır. Böylece ada, bir yandan iskân edilirken, bir yandan da sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlayacak olan mimari eserler ile kurumların birer birer oluşturulmasına da başlanmış olur. (Göyünç, 1974: 23)

Bir devlet politikası olarak, adanın imar ve iskân edilmesi gerekiyordu. Kısacası adanın eski ticarî önemine kavuşturulması bir devlet politikası olarak ele alındı. (Göyünç, 1974: 25) Bunun için ortaya çıkan ilk ihtiyaç; Osmanlı kanunlarını ve mantığını bilen, Osmanlı sultanının emir ve fermanlarına itaat eden, kısacası Osmanlı hâkimiyetini adada yerleştirmesine katkı sağlayacak nüfusa olan ihtiyaçtı. Bunun için Sultan II Selim, Kasım 1572 yılında bir ferman yayınlarak, özellikle Karaman vilâyetindeki köy ve şehirlerden her on haneden bir hanenin adaya sürülmesini emretti. (Barkan, 1932: 56) Böyle bir uygulama esasında ilk değildi. Osmanlı öncesi dönemlerde hem Anadolu Türk beyliklerinde hem de Anadolu Selçukluları zamanında bu tür sevk ve yeniden iskân usulleri uygulanmıştı. (Turan, 2014: 488) Osmanlılar da bir iskân unsuru olarak sürgün usulünü biraz daha genişleterek kapsamlı şekilde uygulamaya koymuştur. Buna göre iskâna tabi tutulacak yöre halkından, her kırk hanede bir hane mecburî olarak yeni iskân mahallerine gideceklerdi. Eğer içlerinden gönüllü muhacir bulunursa ona öncelik tanınmaktaydı. Nitekim bu usul, Osmanlı kroniklerinden öğrendiğimize göre, Bursa ve Bilecik gibi ilk fethedilen şehirlerde, etraf köy ve kasabalardan, Müslim ve gayrimüslim

nüfus nakledilmek suretiyle uygulanmış, daha sonra bu yolla şehirlerin İslâmlaşması ve Türkleşmesi kolaylaşmıştır. (Akdağ, 2010: 492)

Fetihten hemen sonra adaya yerleştirilen esnafın hangi meslek erbabından olduğu ve fetihten sonra başlayıp ada Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı müddetçe devam eden iskân siyaseti neticesinde yerleştirilen Türkmenlerin hangi boy ve oymaklara mensup oldukları belgelerle sabittir. Bu kayıtlı ispatlı duruma rağmen, bazı Batılı tarihçilerle özellikle Kyrris ve Papadapoulos gibi Rum tarihçiler, Kıbrıs Türklerinin atalarını, fetihten hemen sonra İslâmiyeti seçen Latinlerin ve Osmanlı hâkimiyeti süresince ihtida eden Rumların teşkil ettiğini iddia etmektedirler. (Abdurrazzak, 2012: 155, 161)

Rumeli'deki ilk fetihlerden sonra, özellikle I. Murad ve Yıldırım Bâyezid devrinde, Anadolu'dan pek çok aile bu yolla nakledilmiştir. Bu bağlamda epeyce ilgi çeken bir misal de İstanbul'dur. 1453 yılından sonra, Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u bir dünya şehri haline getirebilmek, tekrar eski canlı haline kavuşturabilmek için Anadolu'dan, Ege Adaları'ndan, Rumeli'den ve Kırım yarımadasından farklı din ve milletleri getirip İstanbul şehrinde yerleştirmişti. (İnalçık, 1970: 242) Aksaray semti bu şekilde bir nakil sonunda kurulmuş ve sakinleri geldikleri yerin ismini kurdukları bu semte vermişlerdir. Buna benzer olarak Kıbrıs Adası'na yapılan sürgünlerde, mantık olarak bu devlet politikasının devamından başka bir şey değildi.

1571 yılından hemen sonra yapılmak istenen sürgün teşebbüsü, Osmanlı Arşivlerinde saklanan belgelerden ayrıntılarıyla anlaşılabilir. İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde "Sürgün defteri" adı altında saklanan bu resmi Osmanlı belgelerinin bir kısmı çeşitli tarihçilerle aynen yayımlanmıştır. (Erdoğan, 1996: 63) Bu belgeler, Kıbrıs Türklerinin 1571 yılından sonra Anadolu yarımadasından adaya gönderilen Türk aileler olduklarını kesin olarak ispatlamaktadır. Ayrıca yapılan etnolojik ve filolojik araştırmalar da Kıbrıs Türkleri ile özellikle Orta Anadolu ve Çukurova Türkleri arasındaki yakın akrabalığı bütün açıklığıyla ortaya çıkarmıştır. (Erdentuğ, 1969: 113, 122)

Adaya ilk olarak 1572 yılından itibaren, Anadolu'nun güney ve iç bölgelerinden nüfus nakline başlanmıştır. İskân işiyle Seydişehir kadısı Muhyiddin Efendi görevlendirilmiştir. İlk göçmen naklini konu alan ve 22 Eylül 1572 (13 Cemaziyevvel 980) tarihini taşıyan ve Kâmil Kepeci Tasnifi'nde Mevkûfât Defteri adıyla 2551 numarada kayıtlı olan defterde, Kıbrıs'a çeşitli Anadolu kasaba ve köylerinden nakledilen nüfus isim isim, köy köy, meslek ve hattâ sahip oldukları öküz, inek, merkep gibi hayvanlarına varıncaya kadar kaydedilmiştir. Adı geçen bu ilk iskân defterinde Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Anduğu (Niğde şehri vilayet sınırları dahilinde yer almaktadır. Altunhisar ile Yeşilyurt yerleşkelerinin arasındadır), Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Ilgın, Ishaklı, Akşehir, Akdağ ve Bozok'dan toplam 1908 ailenin nakledildiği kayıtlıdır.

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun faydalandığı bu defter Orhonlu (1974: 22), M. Âkif Erdoğan tarafından yayımlanmıştır. (Erdoğan, 1996: 57) Bu defterin devamı olan ve 25 Cemâziyelahir 980 (2 Kasım 1572) tarihli olup Osmanlı Arşivi'nde A. DVN koduyla

Divan Defterleri tasnifinde yer alan 793 numaralı defterde ise, Ma'muriye, Silindi, Ermenek, Mud, Gülnar ve Silifke kasaba ve köylerine ait 672 ailenin iskân kaydı yer almaktadır. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Sadaret Divan Kalemi Evrakı [A. DVN], 793) Bu iki defterde toplam 2580 hanenin Kıbrıs'a nakledildiği görülmektedir. Özellikle bu ikinci defterin 26ncı sahifesindeki kayıt iskânın çerçevesini çizmekte ve önemini göstermektedir. Bu kayıta: *"Hâlyâ feth olunan Kıbrıs Cezâresine âdem sürmek için müfettiş ta'yîn olunan Seydisehri kadısı fahrü'l-kuzâd mevlânâ Muhyiddin Efendi dâ'ileri ile İç-il sancağı kadılarına hitâben vârid olan emr-i şerîf vâcibü's-serîfde bile mübâsır kayd olunan dergâh-i âlî çavuşlarından fahrü'l-emâsıl ve'l-akrân Hüsrev Bey zîde kadruhu mübâsereti ile Ermenak kazasında olan beşyüz kırk hâne-i avârizdan her on hâneye bir hâne hesâbı üzre Müsârünileyh efendi ile ta'yîn ve ihrâc olunan elli dört hâne, sahiblerinin ve mücerred oğlanlarının ve mahalle ve karyelerinin ve mallarının ve davarlarının mikdârın ve adedin ve ne hîrfetden oldukların ve ta'yîn olunan kimesnelerin vakt-i mutâlebede gıybet ederlerse ihzârları için alınan kefillerinin ve ehl-i iyâllerin göçürüb Kıbrıs'a iletmek için vekil-i mutlak eyledükleri eshâsım isimlerini beyân eder"* (BOA, A. DVN, nr. 793: 26) demek suretiyle, iskânın ne kadar ciddî tutulduğunu ortaya koymaktadır.

2. Kıbrıs Adasına Sevk ve İskân Edilen Türklerin Seçilmesi ve Adaya Entegrasyonu

Yukarıdaki kayıta yer alan sürgün, daha önce de açıklandığı gibi, tamamen bir cezalandırma olmayıp Jennigs (1993: 216)'e göre sadece belirli bir grubu ya da siyasi teşekkül de kapsamamaktaydı. Nitekim hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler sürgün hükmü kapsamı içindeydiler. Öte yandan konar-göçerler adaya sürgüne tâbi tutulacaklardı. Yalnızca Konya, Karaman ve Kayseri Şehir merkezleri bu ilk toplu sürgünden muaf tutulmuştu. Daha sonraki uygulamalarda şehir merkezlerinden de ferdi olarak adaya gönderilenler olmuştur. Ancak nakledileceklerin belli bir meslek sahibi olmaları ve mesleği ile ilgili âlet ve edevatının bulunması, kendi rızalarıyla gitmeleri, kanuna aykırı fiillerinin olmaması ve ahlâkî bakımdan güvenilir olmalarına dikkat edilmekteydi. Bütün bunlara karşılık yerleşenlerin bir kısmı kendi istekleriyle gitmişti. 1572 yılında gerçekleştirilen 2580 hanelik bu iskânda toplam 1298 aile kendi rızalarıyla iskânı kabul etmiş, diğerlerinin büyük çoğunluğu ise köy ahalisi tarafından Kıbrıs iskânına seçilmiştir. Buldukları kasaba veya köye sonradan gelip yerleşenler ile çeşitli sebeplerden dolayı toplumda huzursuzluk çıkaranlar ve bu sebeple halkın şikâyetine maruz kalanlar öncelikle iskâna tâbi tutulmuşlardır. Ancak bunların sayısı çok azdır.

Kayseri Ermenileri, Konya ve Kayseri Rumları sürülecek aileler arasındaydı. Ancak bunlar sayısal olarak sürülecek nüfus içerisinde pek bir önem arz etmemekteydiler. Hatta bunların çoğu çeşitli bahaneler ileri sürerek, ileri gelen kişilerin yardım ve desteğini kazanarak sürgünden kurtuldular ve adaya gitmediler. Çünkü ada o zamanlarda Anadolu'da iyi bir şöhrete sahip değildi. En azından politik bir kargaşa hüküm sürüyordu. Osmanlı Devleti, burada nizamı daha tamamen sağlamamıştı. Ayrıca adada o kadar farklı

etnik ve dinî unsur vardı ki, bu sebeple burada kısa süre içinde bir düzenin sağlanması mümkün gözükmemekteydi. Bundan dolayı saraya yakın olan aileler veya zengin Müslüman ve gayrimüslim şehirli, kendi istekleriyle, adaya gitmek istemediler. Köylüler için durum farklıydı. Özellikle Orta Anadolu ve Çukurova'da gelir kaynaklarının azalması sebebiyle fakir köylüler için ada bir cazibe merkezi olmuştu. Venedikliler döneminde adada şeker ve tuz üretiliyordu. (Erdoğan, 1998: 78) Ayrıca şarapları hem Avrupa'da hem de Osmanlı ülkesinde meşhurdu. Gerek savaşlar sebebiyle, gerekse Türklerin gelişinden önce ada halkına konulan haksız vergilerle ve Franklar devrinden beri ücretsiz çalışma angaryası dolayısıyla halk önemli ölçüde Ada'yı terk etmişti. Dolayısıyla çok miktarda boş arazi mevcuttu. Nitekim 1572 yılında yapılan tahrirde, Masarea ve Mazoto bölgelerinde 76 köyde kimsenin yaşamadığı tespit edilmişti. (İnalçık, 1969: 7)

Osmanlı yöneticileri, Osmanlı kanunlarını ana hatlarıyla bilen Anadolu'lu fakir köylüleri bu boş topraklar üzerinde yerleştirerek, hem ticareti hem de ziraatı yeniden canlandırmayı düşündüler. Bunun için adaya yerleşen çiftçilere bedava tohum verilmesi, en az üç yıl zirai vergilerden muaf tutulmaları ve yöneticilerin desteği sağlanarak ev verilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca buna benzer pek çok ayrıcalık tanındı. Öte yandan naklin gerçekleşebilmesi ve gideceklerin teşviki açısından Kıbrıs ikliminin güzelliğinden, topraklarının her türlü ziraata elverişli olduğundan bahsedilmek suretiyle bir nevi propaganda yapıldı. Bu imtiyaz ve imkânlar, fakir köylüler ve hatta konar-göçerler için önemliydi. Bundan dolayı sürgün hükmü Orta Anadolu köylerinde ilk duyulduğunda belli ölçüde bir tedirginlik duyulmuşsa da daha sonra bu huzursuzluk ortadan kalkmıştır.

Anadolu'daki mahalli yöneticiler başlangıçta bu göçü, yani sürgünü desteklediler. Zira eğer bu insanlar adaya giderlerse, kendileri için yeni ekonomik imkânlar ortaya çıkacaktı. Böylelikle adaya gidenler adada; Anadolu'da kalanlar ise kendi bölgelerinde ekonomik olarak rahatlamış olacaktı. Mahallî yöneticiler bu düşünceyle ilk zamanlarda sürgün ailelerini sıkı denetim altında tuttular. Onların geçecekleri yolları belirlediler. Geçiş yollarını temizlettiler, onların adaya götürecekleri alet ve edevatı korudular. Kendilerine yiyecek temin ederek onları adaya gidecek gemilerin olduğu iskelelere kadar götürdüler. Adaya yapılacak olan sevk ve iskânı teşvik için gönderileceklerin emlaklerinin kıymetinin bilirkişiler marifetiyle takdir edilmesi ve gerçek değeri ile satıldıktan sonra parasının o kişiye ödenmesi de iskâna tâbi tutulanların asıl yurtlarıyla bağlarının kopmasına yardımcı olmaktaydı. Nitekim defterlerde bu konuda "...işbu defterde mestûr olan yüz seksen altı hane sahiblerinin cümle zâd ü zevâda ve âsâs-i beyt ve alât-i ziraat ve hürfetleri mükemmel olduğundan gayri nakle kabil olmayan emlak ve esbâbları ber-mûceb-i fermân-ı âlî bey'-i men-yezîd olunup nihayet buldukda ehl-i vukuf ve mu'temed-i aliyye olan Müslümanlara dahi ziyade değmediğine yemin verildikten sonra bey' olunup, kıymetleri ellerine verilüp..." şeklinde kayıtlar bulunmaktadır. (BOA, A. DVN, nr. 793: 107) Dolayısıyla asıl yurtlarındaki emlakının gerçek değerini alan yeni gittiği yerde de herhangi bir ücret ödemedi kendisine ev, tarla tahsis edilen veya mesleği ile

İlgili istihdam sağlanan göçmenin iki yıl da vergiden muaf tutulması onun ekonomik yönden iyice güçlenmesine yardımcı olmakta ve böylece devlet idaresinin burada yerleşmesi temin edilmektedir. Görüldüğü gibi göçmen olarak seçilen halka mevcut şartlarda yapılabilecek her türlü kolaylık sağlanmıştır.

Bir yıl sonra bu destek politikası yavaşlamaya başladı. Sultanın emirlerine rağmen mahallî yöneticilerin olaya bakışları değişmeye başladı. Zira bu sürgün aileler yavaş yavaş adaya nakledilmeye başlayınca, mahallî yöneticilerin gelir kaynaklarında kayda değer bir azalma başladı. Özellikle Orta Anadolu ve İçel bölgesinde tımar tasarruf eden sipahiler adaya göçü teşvik etmemeye başladılar. Bu nedenle sonradan adaya gitmek isteyen aileler, yollarda eşkıyalar tarafından soyuldu hatta bazıları öldürüldü. Aileleri yollarda kayboldu. Sonradan göç etmek isteyen ailelerden sadece şanslı ve inatçı olanları adaya ulaşabildiler.

3. Adada Türkler Dışında İskân Edilmeye Çalışılan Diğer Milletler

Anadolu kıyılarından adaya geçiş devletin denetimi altındaydı. Gemilere kimlerin bineceği, onların adada hangi işkeleğe çıkacakları, orada onları hangi Osmanlı memurlarının karşılayacağı gibi ayrıntılar resmen belirlenmişti. Anadolu'dan bir aile adaya ayak bastığı zaman, onları bir görevli karşılıyor ve durumuna göre şehre mi yoksa köye mi yerleştirileceğine karar veriyordu. Ayrıca adanın hangi bölgesinde yerleştirilecekleri de önemli bir konuydu. Lefkoşa Şer'i Hüküm Mahkeme tutanaklarından özellikle Beyşehir ve Seydişehir bölgelerinden gelenlerin, adanın güney kesimlerine yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Böylece bu bölgelerden gelenlerin oradaki faaliyetleri ve yaşam şartları hakkında elimizde yeterli malumat bulunmaktadır. Ancak ilk yıllarda devletin imtiyazını ve korumasını bekleyen çok sayıda farklı kültüre mensup insanlardan dolayı adada bir kargaşa yaşandığı açıktır. En azından yerli Rumlar yani adalı gayrimüslimler, Anadolu'dan göçürülen Türkler kadar bir imtiyazı hak etmişlerdi. Zira onlar, adanın fethinde önemli bir rol oynamışlardı. Venedik baskısından kurtulmaları, Osmanlı hâkimiyetini kendi rızalarıyla, mukavemet etmeden kabul etmelerinin bir bedeli olmaydı. Bu nedenlerden ötürü yerli Rumlara da çeşitli imtiyazlar sağlanmış ve vergi indrimi yapılmıştır. Ayrıca angaryaların da bir kısmı kaldırılmıştır.

Anadolu yarımadası dışında, Halep, Sam ve Safed gibi Suriye şehirleri de sürgün kapsamı içindeydi. Özellikle Safed Yahudileri, Gazimağusa şehrinde yerleştirilmek istenmişti. Bazı tarihçiler bunu Yasef Nassi'nin bir plânı olarak görürler. Çünkü adanın alınmasında Nassi'nin rolü büyüktür. Zira Yasef Nassi adayı gelecekte bir Yahudi top-rağı yapmayı düşünüyordu. Bunun için Osmanlı yönetimi öncesinde adada var olan Yahudi nüfusunu artırmayı düşünüyordu. Yahudiler adanın önemini biliyorlardı. Kudüşe giden güzergâh üzerinde bulunuyordu. 1271 yılında Akkâ'nın Müslümanlar eline geçmesinden sonra, çok sayıda Yahudi Gazimağusa şehrine göçmüştü. Onlar için Gazimağusa bilinen bir şehirdi. Ayrıca burada Mısır ve Suriye şehirleri ile hacimli bir ticaret

yapılmaktaydı. Ancak bu teşebbüs gerçekleşmemiştir. II. Selim'in sürgün emrine rağmen, Safedli Yahudiler kendi rızalarıyla adaya yerleşmek istememişler ve bir yolunu bulup sultanın sürgün emrini iptal ettirmişlerdir. (Jennigs, 1993: 216) Halep ve Sam şehirlerinden ise çok az sayıda aile gelmiştir. Devlet yöneticileri, bu bölgenin aileleriyle Anadolu'lu Türk aileler kadar ilgilenmemişlerdir. Bunun bir sebebi de Trablusşam islesinin çok yoğun olmasıydı.

Tüm bunların neticesinde Kıbrıs Adası'nı vatan tutanlar genel olarak 1571 senesinden sonra Anadolu'dan gönderilen Türkler olmuştur. Bu kişiler bütün zor şartlara rağmen Anadolu'ya dönmeyen, adada yaşamayı kabullenmiş insanlardı. Kadınlar için adada hayat o kadar da zor değildi. Gerçi ev sıkıntısı baş göstermişti. Ancak çoğu Müslüman ve gayrimüslim kadın, ada erkekleriyle evlendiler, kısa sürede zengin oldular. İslâm hukukunun kendilerine bahsettiği her türlü yasal hakkı sonuna kadar kullanmasını bildiler. İstemedikleri eşlerini Şer'i Mahkemede kolayca boşayabildiler. Başka erkeklerle kolayca evlenebildiler. Gayrimüslim kadınların İslâm dinine geçmelerine imkân tanındı. (Erdoğan, 1999: 168) Osmanlı yönetimi İslâm-Türk aile yapısını her zaman adada yaymayı kendine düstur edinmiştir. Kıbrıs'ın şenlendirilmesine yönelik bu tür çalışmalar daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.

4. Adaya Göç Eden Ailelerin Sayısı ve Meslek Dağılımları

Temel olarak adaya yerleşenler tamamen Anadolu Türkleriydi. Lefkoşa Şer'i Mahkeme tutanaklarındaki ölüm ve verasetle ilgili notlar Anadolu'dan pek çok kişinin adaya gittiğini orada bir müddet yaşadığını, devletin kendilerine bahsettiği her türlü imtiyazdan faydalanmaya çalıştığını ve nihayet orada öldüğünü kesin olarak kanıtıyor. Bunların bir kısmı adadaki hayatlarından memnun olmamışlardı. Adanın ikliminin sıcak olması, çerkeze istilası, veba hastalığı, havanın nemli olması gibi olumsuz şartlar, bir müddet sonra, Türkler için adayı cazip bir yer olmaktan çıkarmıştır. (Erdoğan, 2006: 80,81) Bundan sonra geri dönmeye çalışanlar olmuştur. (Faroqhi, 1984: 283) Ancak adanın Osmanlı yöneticileri bu gibi geri dönüşlere kesinlikle izin vermemeye çalışmışlardır. Bunun için sahil görevlilerine emirler göndererek adadan herhangi bir resmi belgesi olmayan kişilerin salıverilmemesini, bunun yanında Akdeniz limanlarında rastlanan kişilerden sürekli resmi belge sorulmasını, belgesi olmayanları adaya geri gönderilmesi gerektiği sık sık hatırlatılmıştır. Konargöçerlerin bir kısmı bu sıkı tedbirlere rağmen hayvancılık yapamadıkları için adadan Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Anadolu yarımadası göçenlerin hafızalarında asıl vatan olarak kalmıştır. Adaya göç edenler asıl vatanlarının özlemini çekmişlerdir. Hatta Kıbrıs adasında görevli yöneticiler bile zaman zaman izin alarak "öte yaka"ya yani Anadolu yarımadasına vatanlarına geçip özlem gidermek istemişlerdir.

Tartışılan hususlardan biri adaya göç eden ailelerin sayısıdır. Anadolu'dan en azından kırk binden fazla kişi göç etmiş olmalıdır. Bu sayıya ferdi göçleri de ilave edersek bu sayının artacağı kesindir. Nitekim iskâna tâbi tutulan her haneden en az iki kefil

göstermeleri istenmiştir. Meselâ Ma'mûriye Kazası'nın Kadılar ile Ece Fakihler karyesinden Kıbrıs'a hüsni ihtiyariyle iskâna gönderilen Hızır veled-i Ahmed'in, dokuz kefil ve vekili bulunmaktaydı. (BOA, A. DVN, nr. 793: 2) Yine 40 vergi hanesi bulunan Ulukışla'dan dört hane sürgün yazılmış ve her biri için kefiller tayin edilmiştir. (BOA, Mevkufât Defteri, nr.2551: 45, 46) Ancak kefillere rağmen bazı kimselerin iskâna gitmedikleri ve başka yerlere kaçtıkları görülmüştür. Bu kaçanlar devlet tarafından takip edilerek daha sonra iskân mahallerine nakledilmiştir. (BOA, Mevkufât Defteri, nr.2551: 61) Öte yandan kış sebebiyle nakledilemeyenler de daha sonra hava şartlarının uygun hale gelmesi üzerine sevk edilmişlerdir. (BOA, Mevkufât Defteri, nr.2551: 101) 1574 yılında yapılan bir yoklamada ise iskândan kaçanlar veya sürgün yazılıp da gitmeyenler tahkik edilmiş, bunların yerine yenilerinin iskânı emredilmiştir. Öte yandan Anadolu'dan getirilip yerleştirilenlerin mesleklerini icra etmeleri ve başka bir işle uğraşmalarını istenmişti. (BOA, Mühimme Defteri, nr.31: 374)

Bu şekilde XVI. yüzyıl sonlarına kadar Kıbrıs'a iskânı planlanan 12.000 aileden ancak 8.000'i yerleştirilmiştir. (BOA, Mühimme Defteri, nr.43: 134) Bu ise yaklaşık her hane beş kişi olarak düşünülecek olursa 40.000 kişi demektir. Bunlara sayıları 3800'e varan askerî guruplar da eklenirse (BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 5168: 10)'e göre sayı toplam 44.000'e ulaşmaktaydı. Bunlara ek olarak, daha önce Kıbrıs'ta oturan, ancak Ada'yı terk etmiş bazı guruplar da, Ada'da Osmanlı idaresinin tesisini müteakip dönmeye karar vermişlerdi. Meselâ Venedik'te bulunan küçük bir Kıbrıs kolonisi, hicrî 979 (1571)'de Ada'ya dönmek için Osmanlı Devleti'ne başvurmuş ve başvurusu kabul edilmiştir. (BOA, Mühimme Defteri, nr.14: 51) Ayrıca Kıbrıs kadılarına bu türden gelenlerle yerli ada halkına iyi muamele etmeleri de emredilmiştir.

Diğer önemli bir konu da bu kişilerin nitelikli olup olmadıklarıdır. İstanbul'da Osmanlı Arşivi'nde saklanan iki sürgün defterine göre Ermenek kazasından 54, Mamuriye'den 61, Silindiden 49, Gülnar'dan 134, Mu'dan 173, Silifke'den 201, Beyşehir'den 260, Seydişehir'den 201, Aksaray'dan 225, Andığı'dan 145, Develihisar'dan 197, Ürgüp'den 64, Koçhisar'dan 88, Niğde'den 172, Bor'dan 69, Ilgın'dan 48, İshaklı'dan 87 ve Akşehir'den 130 aile adaya nakledilmiştir. (Orhonlu, 1971: 96) Bunların çoğu meslek sahibi kimselerdi ve kendi rızalarıyla adaya gitmişlerdi. Zanaatkârlar, alet ve edevatlarıyla birlikte adaya nakledilmişlerdi. Mesela, Ermenek'in Akmanastır köyünde oturan Trabzonlu Ahmet oğlu Yusuf, iki oğlu ve alet-edevatıyla gitmişti. Adaya gidenlerden Ermenek'in Zimmiyan mahallesinden Hıdır oğlu Avram cüllah (dokumacı) idi. Ermenek'in Yukarı izvid köyünden İsmail oğlu İbrahim, bir bekar oğlu, öküzleri ve ziraat aletleriyle adaya girmişti. Mamuriye kazasına bağlı Kızıl Ali köyünden çiftçi Nebi oğlu Mustafa üç oğlu ve aletleriyle gitmişti. Keza Ma'muriye kazasının Boz-ot ve Demirci Musa köylerinden Veli oğlu Otamış, Ahmed ve Mehmed adında iki oğlu ve üç kızı ile ziraat aletlerini beraberine alarak kendi rızasıyla gitmiştir. (BOA, A. DVN, nr. 793: 2) *(Bu husustaki örnek kayıt aynen şöyledir: "Karye-i Boz-ot ma, Demirci Musa, Otamış veled-i Veli an karye-i*

mezbûre, Ahmed ve Mehmed nâm iki oğlu olup ve üç kızı olup çifti ve âlât ve esbâbı mü-kemmel, Hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir.”) Silindî'ye bağlı Pazaryeri ve Yusufu köylerinden Ali oğlu Mustafa köyündeki emlakini satın, iki öküzü, bir merkebi, bir ineği, kalabalık ev halkı ve çiftçi aletleriyle gönüllü olarak göçmüştü. (BOA, A. DVN, nr. 793: 16) Gülnar kazasına bağlı Gündere köyünün Zaviye mahallesinden Hamza oğlu Isa pabuççu idi. O, aletleri ve bekâr oğluyla gitmişti. Mud kazasına bağlı Alaaddin köyünden çiftçi ve cüllah Ahmed oğlu Halil, iki kızı ve aletleriyle gitmişti. Silifke'nin Gökçülü köyünden Veli dedeoğlu Nebi, öküzleri ve çift aletleriyle gitmişti. (Gökçe, 1998: 57) Beyşehir'in Manastır köyünden Osman oğlu Hasan öküzleriyle gitmişti. Seydişehir'in Ağçapınar köyünden Mehmed oğlu Ali öküzleriyle gitmişti. (Erdoğan, 1996: 39) Bununla ilgili çok sayıda örnek verilebilir.

Çiftçiler dışında adaya terziler, çilingirler, pamukçular, ayakkabıcılar, ipekçiler, boyacılar, demirciler, aşçılar, çulcular, kasaplar, marangozlar, tüfekçiler, deveçiler, bina yapıcıları, değirmenciler, ekmekçiler, kalaycılar, çadırcılar, eskiciler, sünnetçiler, elekçiler, kazancılar, kuşakçılar, semerciler, sepetçiler, boyacılar gittiler. Bunlardan başka imam, müezzin, hatip gibi İslâm dinini orada temsil edecek okumuş mütedeyyin kişiler de adaya nakledildi. Örneğin, Seydişehir Cami mahallesinden Mehmed oğlu Mustafa imam olup ilim sahibiydi. Kendisine saygı gösterilmesi gerektiği defterde belirtilmişti. (Erdoğan, 1996: 47) Onlara diğerlerinden daha fazla imtiyaz ve saygı verildi. Bunlar dışında, gidenlerin yaklaşık yüzde otuzunu suçlular oluşturuyordu. Eğer bunlar kendi istekleriyle adaya giderlerse, fermana göre, suçları affedilecekti. Kendilerine orada yeni bir düzen kurma imkânı resmen tanınacaktı. Ev ve arazi verilecek, hatta devlet kadrolarına bile alınabilecekti. Ne kadar mücrim kişinin adaya gönderildiği veya gittikleri yerler tam olarak bilinmiyor. (Altan, 1993: 5)

Bütün bu sürgün ortamından yararlanmak isteyen uyanık yöneticiler de yok değildi. Örneğin, Canik kadısı, adadaki Müslüman erkeklerle evlendirmek için Canik yöresinden Müslüman bakire kız toplamıştı. Çok sayıda kız böyle bir teşebbüse destek vermiş kendi istekleriyle adaya gidip evlenmek istemişlerdi. Ancak onun bu kanunsuz faaliyeti kısa sürede duyulmuş ve fermanla faaliyeti men edilmişti. (Orhonlu, 1987: 96)

Fethin hemen arkasından yürütülen ve yukarıda belirtilen türden iskân çalışmalarının aksine özellikle Kıbrıs XVII. yüzyılın son yarısı ile XVIII. yüzyılda daha çok emirleri dinlemeyen ve yerleşik ahaliye zarar veren aşiretlerin sürgün mahalli olarak seçilmiştir. (Orhonlu, 1987: 73) Nitekim 1702'de Niğde, Bor, Ürgüp ve Ereğli'de yaptıkları şakavet (haydutluk) dolayısıyla önce Rakka'ya iskânları ferman olunan, ancak daha sonra Kıbrıs'a sürülmeleri kararlaştırılan Güngördü, Delili ve Kırıntılı cemaatlerinin, Ayaş iskelesinden gemilerle nakledilmesi için Kıbrıs valisi Vezir Osman Paşa'ya emir verilmişti. (BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8458: 266, 267) Yine yerleşik ahalinin ekinlerine zarar verdikleri ve kanunlara karşı geldikleri tespit edilen Çil Türkmenlerinden Kara Hacılı, Eski Yörük, Kiseli-oğlu (Ketiş-oğlu), Şeyhlü, Şendil, Patralı, Solaklı,

Gediklü, Toslaklı, Cerid, Saçıkara ve Samlu cemaatlerinin 1713 yılında Kıbrıs'a sürülmeleri kararı alınmıştır. (Halaçoğlu, 1988: 141) Aynı şekilde 1727 yılında Şeyhlü, Har dal, Paşmaklı, Yazıcılu, Hacı Isalu, Tataroğlu, Kaçi ve Horzem cemaatlerinin de Kıbrıs'a sürülmeleri emredilmiştir. Ancak bunlardan Kiselioğlu ve Şeyhlü cemaatleri gemi reislerini öldürerek kaçmışlardır. (Halaçoğlu, 1988: 143)

“Doğumla İlgili Bazı Âdetler Bağlamında Kıbrıs Türklerinin Etnik Kökeni” başlıklı çalışmasıyla Kıbrıs Türklerinin etnik ve kültürel yapısına ışık tutan Gökçe Yükselen Abdurrazak, Kıbrıs Türklerinin etnik kökeni hakkında detaylı bir inceleme yapmıştır. (Abdurrazak, 2013: 2041, 2052) Abdurrazak; fetihten hemen sonra ve müteakip yüzyıllar boyunca adaya Türk nüfus yerleştirdiğinin yukarıda detaylı olarak da izah etmeye çalıştığımız şekilde ve arşiv belgeleri ile de sabit olmasına rağmen, bazı çevrelerde Kıbrıs Türklerinin etnik kökeninin hep tartışma konusu olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç

Kıbrıs, Osmanlı'dan önce Latinler ve özellikle Venedikliler için önemli bir yer olarak kabul edilmişti. Onlar hem politik hem de ticarî amaçları için stratejik önemi haiz doğu Akdeniz'de bulunan adayı kullanmak ve elde tutmak arzusundaydılar. Ancak 1571 senesinde Akdeniz'in üçüncü büyük adası Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilir. Osmanlı Kıbrıs'ta feodal sistemi kaldırıp millet sistemini tatbik etmiştir. Bu sistem altında Gayrimüslimler de kendi dini yetkilileri tarafından yönetilmiştir (Buharalı, 1995: 72). Böylelikle Osmanlı döneminde Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Roma Katolik Kilisesi'nin devamlı tecavüzünden kurtulmuş olur.

Türklerin 1571 yılından itibaren adaya gelişleri ile beraber adalet tesis edilmiş, fetihle birlikte Kıbrıs'ın tüm yerli halkına başta dini sahada olmak üzere tam bir serbestlik tanınmış, Türklerle diğer toplumların siyasal ve sosyal eşitliğinin korunması için gayret sarf edilmiştir. Bu tarihten itibaren zamanımıza ulaşmış ve bir kısmı aynen yayımlanmış Osmanlı resmi belgelerinde, Kıbrıs Türklerinin meskeninin Anadolu yarımadasına dayandığı gözler önüne serilmektedir. Esasında 1571 yılından önce de özellikle Venedik yönetimi zamanında, adada küçük bir koloni halinde Türkler yaşamaktaydı (Buharalı, 1995: 69).

Kıbrıs adasını vatan tutanlar 1571 senesinden sonra Anadolu'dan gönderilen Türklerdir. Bu kişiler bütün zor şartlara rağmen Anadolu'ya dönmeyen, adada yaşamayı kabullenmiş insanlardı. Osmanlı yönetimi İslâm-Türk aile yapısını her zaman adada yaymayı kendine düstur edinmiştir. Kıbrıs'ın şenlendirilmesine yönelik bu tür çalışmalar daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Osmanlı tarafından sistematik olarak yürütülen sevk/iskân çalışmaları ve bu çalışmaların günümüze kadar aktardığı çeşitli arşiv/kaynak bilgileri de bu tezi doğrulamaktadır.

Kıbrıs Türklerinin etnik kökeni hep tartışma konusu yapılmıştır. Söz konusu bu tartışmalara mesnetli yön vermek ve pozitif katkı sağlamak amacıyla hazırlanan makalede, Kıbrıs Türklerinin kültür köklerinin ve tabii olarak etnik kökenlerinin Anadoludaki Türk varlığına dayandığı belge ve örnekleriyle açıklanmıştır.

Kaynaklar

- ABDURRAZAK, Gökçe Yükselen, *The Tense, Aspect Mood - Modality System of the Turkish Spoken in Cyprus: A Socio-linguistic Perspective*, School of Oriental and African Studies, University of London, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Londra 2012.
- ABDURRAZAK, Gökçe Yükselen, *Doğumla İlgili Bazı Âdetler Bağlamında Kıbrıs Türklerinin Etnik Kökeni*, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/8 Summer, Ankara 2013.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- ALASYA, Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri*, Yayınevi: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964.
- ALTAN, M. Haşim, *Kıbrıs'ta Nüfus Yapısı, Değişimler ve Araştırmalar*, *Kıbrıs Gazetesi*, 6-9 Ocak 1993.
- BARKAN, Ö. Lütfi, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*, İstanbul 1932.
- BECKINGHAM, Charles Fraser, *The Cypriot Turks*, *Journal of the Royal Society for Asian Affairs (RSAA)*, Volume 43, Issue 2, 1956.
- BUHARALI, Eşref, *Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memluk Hâkimiyetine Girişi*, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 95, 1995.
- EFENDİ, Selaniki Mustafa, *Tarih-i Selaniki*, ed. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989.
- ERDENTUĞ, Nermin, *Kıbrıs ve Türkiye Türk Toplumlarının Kültür Birliği*, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, 14-19 Nisan 1969.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü*, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara-Magusa 1993.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Beşşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler*, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XI, İzmir 1996.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri (1571-1607)*, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1998.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beşşehir Sancağı*, İzmir 1998.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida Meselesi (1580-1640)*, İzmir 1999.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Osmanlı Kıbrıs'ında Kadın*, *Tarih Boyunca Türkler'de Aile ve Ev Semineri*, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi, 12-15 Nisan 1999.
- FAROQHİ, Suraiya, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia*, Cambridge 1984.
- GÖKÇE, Turan, *1572 Yılında İç-il Sancağından Sürülüp Kıbrıs'ta İskân Edilen Aileler*, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII, İzmir 1998, s. 57.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Kıbrıs'ta Türk İdaresi*, *Töre Dergisi*, Cilt 6, Sayı 39, 1974.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri*, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliği*, 1969.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası*, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara-Magosa 1993.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1988.
- İNALCIK, Halil, *Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest*, Ankara 1969.
- İNALCIK, Halil, *The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of İstanbul and the Byzantine Building of the City*, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 23, 1970.

- JENNIGS, Ronald C., Latin Hacılar Venüs Adasının Kadınlarına Bakıyor, Türk Yurdu, Sayı 84, Çev. M. Akif Erdoğan, Ağustos, 1994.
- JENNIGS, Ronald C., Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Meditterenean World 1571-1640, New York 1993.
- ORHONLU, Cengiz, Osmanlı Türklerinin Kıbrıs'a Yerleşmesi (1570-1580), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı 44/323, İstanbul 1974.
- ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696), Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.
- TURAN, Osman, Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Belleten, Sayı 27/110, 1964.
- TURAN, Osman, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara 1988.
- TURAN, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2014.
- WOOD, Alfred C., A History of the Levant Company, Oxford University Press, London 1935.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

- BOA, A.DVN, nr. 793.
- BOA, Mevkufât Defteri, nr.2551.
- BOA, Mühimme Defteri, nr.31, s. 374, hük.833.
- BOA, Mühimme Defteri, nr. 43, s. 134, hük. 628.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 5168.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8458.